

sés alguna capçada de metall o altre material a llur capdamunt.

De tota manera aviat apareix ampliat el radi cobert pel mot, sigui en el sentit geogràfic sigui en el sentit de la forma de l'estri, que evidentment inclou cada vegada més els garfis de ferro, més útils, en gran part, per als mateixos oficis, i cada dia més fàcil de procurar-se'ls, en una vida econòmica que es va desenrotllant.

Apareix ja fins en les ciutats de tot el domini i cada cop més com a objecte de metall que garfeix o fereix: a Barcelona asseguraven la pau interior en la ciutat els «capdeguaytes --- verguers o algutzirs ---», una disposició del 1336 ordenava «que tot hom haja a tenir ganxo en son alberc o en son obrador, e que lo ganxo tenguin en lur obrador palesament, en guisa que hom lo vege: e que si veyen o hoïen baralla o metre so, que isquen ab los ganxos e ab lurs armes, per partir los barallans e per metre so, e seguir e pendre los barallans o malleytós» (CaCandi, GGC, Barc., p. 601): era, doncs, no pas una arma però sí una grossa i forta perxa (descansant en la paret i vistent per a tothom) amb garfi capaç de ferir (o retenir algú engrapant-lo no altrament que el ganxo o tirapeu dels pastors pirinencs), i semblant també al que cita d'Eiximenis *AlcM*: «deven haver los combatents un instrument gran de ferro fet a manera de falç o de ganxo qui tira les pedres sotscavades e mogudes». Tot passant notem que si Eiximenis no era de València havia adquirit força lèxic d'aquell matís en l'*acme* de la seva vida, passada en terra valenciana.

I així va ja apareixent en altres textos literaris del S. XIV i primers del XV: en la descripció que la *Història del Cavaller Tuglat* (ms. de la fi del XIV, original potser de mitjan) fa de les penes infernals: «les fembres --- parien --- no-ús cuydats --- que infans --- ans calàpets e serpens e escorpins e vibres e altres males cuques e afaram --- los quals, sobre a[ll]quele<s que> -u partorien, de fora se retorcién e giraven e fiblaven lo cos d'on exien --- en los cos<s>es avia agujons, e ab ganxos, enforcats axí com a ham de pescar, que no-ls lexaven de tot en tot néxer, per tal que puys se concolgasen e abastasen e scisclassen, e menjaven-los e roïen totes les polpes ---» (*CoDoACA* XIII, 98.17): és, doncs, ja un objecte de ferro feridor (si bé pot ser, com l'*aguyó* precedent al cap de l'agullada, un gros objecte rural a manera de dall al cap d'un garrot).

En passatges com aquests ja esdevenia lloc comú de la descripció de tals turments: «los diables --- goslosament sorbiren-la axí com a cans rabiosos --- com se-n foren bé sadolats, e batalats molt vilment ro<s>-segant ab ganxos, gitaren-la al ventre de la malvade bestia ---», *ibid.* 90.30); «Los uns penyaven sobre'l foc *guanxos* de ferre ficats en los uyls lurs, o en los nases, o en les guances, o en les mameles ---», *Viatge d'Owein al Purgatori* (*MiscFabra*, p. 156); «veé que'l diable ab un arpa, ab tres *ganxos* de ferre calents, li arranchava l'ànima del cors» en el *Libre d'Ajustaments*, 203, ms. del S. XV de la Bibl. Univ. de Bna.

Llavors també s'aplicà, almenys el diminutiu, per a

cirurgia veterinària: «a-y molts cavalls qui han alguna lúpia --- e açò a guarir, prin una lanceta feta axí e obre endret de la lúpia lo cuyr fins que la vejes, e après ajes un *ganxet* de ferre fet axí e 'ferra-la bé,¹ e ab la lanceta escarna-la, e trau-ne lo lit en què està embolcada, e treta la lúpia ---» en la Farmacologia veterinària de Klagenfurt (fi S. XIV, *AORBB* III, 258). I ja consta també cap a la fi de l'Edat Mitjana l'ús com a ganxo de les naus i de la vida comuna de ciutat: «una talla ab ses poliges, e dos perns de tres ulls, e un *ganxo* de ferro», inventari de les Drassanes, de 1489 (Moliné, *Consolat*, 370, i el de 1467 que cita el *D'Ag.*); «DE LA ROMANA: lo botó agut --- los *ganxos*: uncinus; lo contrapès: aequipondium; los senyals dels pesos ---», «VAXELLA DE LA CUYNA: capolador --- capolar --- claus y *ganchos* per penjar les ahines: clavi et uncini quibus ---; cobertora ---», *OPou* (*TbPu.*, 226).

Només una selecció dels usos pagesívols actuals: *gânço* 'tirapeu dels pastors' en els Pirineus centrals (Àreu, 1933; Boí, 1953 ---) «bastón largo, con un hierro curvo en su extremo, para alcanzar el ganado lanar o cabrío de lugares peligrosos», V. d'Àneu (Pol, 20); 'pal llarg amb garfi a la punta, amb el qual s'estira la palla del pessó', pertot a Cardós i Vall Ferrera (1933-34); 'pal llarg i ganxut que usen els raiers, per agafar els troncs que s'escapen o entrebanquen, quan barranquegen' (Tor, Àreu, 1932-3 i Pall. en general, però veg. *ganxa* infra); a les Illes sobretot, diverses menes de barres d'ús agrícola, en carros, rascles, arades, relles (Camps Merc., *Folkl. Men.* I, 141n., veg. *RELLA*; *AlcM*, § 1, p, v, x); és segurament, abans que tot, perquè fan més ús que enlloc de tals eines i pals, que ha quedat *gânços* com a malnom ètnic de bastants pobles: particularment els de Russafa (MGadea, *T. del Xè* I, 97), els *traieríns* o gent de Traiguera (La Jana, 1961), i els d'Organyà, encara que no manquen les acostumades històries malèvols («perquè els d'Organyà *aspe-láben* 'escorxaven' la gent», Aguilar, Alinyà, 1956; perquè hi enganxaven el Sant Crist, MGadea); *ganxets*, els reusencs.

Entre les llengües actuals el nostre mot és comú, i antic, només en les altres de la Península. En castellà ja el registra Nebrija (c. 1495) i precisament amb el sentit pastoril parlarès: «*gancho de pastor*: pedum», i *mirar de gancho* 'de reüll' en una poesia de primers del S. XV: després, a grapat en els clàssics, i abans no el vaig trobar més que en dos inventaris aragonesos: un de 1331 per a «un *gancho* de fierro con mango de fust»; i anàlogament un de 1369. En portuguès ens consta almenys que ja els clàssics i pre-clàssic del S. XVI són plens del mot i els seus derivats però segurament no hi deu ser més vell que en les dues llengües germanes. Es nota també allà que uns quants dels testimonis antics, en totes dues llengües, vénen de gent del migdia (Baena, Nebrija etc.).

En tot cas, que era mot arrelat en mossàrab no en manquen testimonis directes: coetani del testimoni primerenc de Nebrija és el de *PAlc* que ens mostra el mot amb clara fesomia mossàrab, però alhora ja paüt i assimilat a la morfologia aràbiga del granadí, tra-